

А. М. Третяк,

*д. е. н., професор, член-кореспондент НААН, професор кафедри управління земельними ресурсами та земельного кадастру, Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0002-1154-4797*

Т. М. Прядка,

*к. е. н., доцент, завідувач кафедри управління земельними ресурсами та земельного кадастру, Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0002-6179-0128*

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.6.22

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНО-ПОВЕДІНКОВА ТЕОРІЯ — МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА РОЗВИТКУ ЗЕМЕЛЬНОГО УСТРОЮ В УКРАЇНІ

A. Tretiak,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief Researcher, Bila Tserkva National Agrarian University

T. Priadka,

*PhD in Economics, Head of the Department of Land Resources Management
and Cadastre, Bila Tserkva National Agrarian University*

INSTITUTIONAL-BEHAVIORAL THEORY — METHODOLOGICAL BASIS OF LAND SYSTEM
DEVELOPMENT IN UKRAINE

Обґрунтовано, що інституціалізація розвитку земельного устрою — це перехід від "Системи", або з однієї з функцій управління земельними ресурсами та землепорядкуванням, до окремого важливого сегменту в економічному просторі — до соціально-економічної "Інституції". Це відбувається на вимоги сучасної управлінської та землепорядної практики й інших викликів регіональної, національної і глобальної економіки (територіально-просторової діяльності пов'язаної із просторовою економікою організації використання земельних та інших природних ресурсів, земельними відносинами, системами землепорядкування та землекористування, охорони земельних та інших природних ресурсів). Обґрунтовано, що земельний устрій є соціально-економічною інституцією, що забезпечує довіру, порозуміння і керованість в соціально-економічному просторі, через професійну обробку, подачу і інтерпретацію для користувачів земельної інформації про факти і процеси життєдіяльності організацій (інститутів). Обґрунтовано, що інституція земельного устрою перш за все характеризується станом неформальної складової, її здатністю через "організації-інститути" (в першу чергу об'єднання територіальних громад та професійних управлінців і землепорядників) впливати на прийняття і дотримання "правил гри". Цей приріст теоретичних уявлень відкриває нові шляхи розвитку земельного устрою, а відповідно і заходів земельної реформи. Його наукова і нормативно-правова складові ("правила гри") все в більшій мірі базуються на ідеях, впливі законодавчо-нормативного та професійного середовища, що має стати все більш організаційно об'єднаним. З іншого боку, інституціонально-поведінка теорія земельного устрою відкриває можливість та обґрунтовує потребу застосування в земельній політиці державних регуляторних органів, наукових шкіл, професійних об'єднань економістів, землепорядників, ідеології "управлінського та землепорядного інжинірингу" та "управлінського та землепорядного імперіалізму". Відповідно, в управлінській та землепорядній діяльності визріла необхідність перегляду фундаментальних орієнтирів подальшого розвитку. В науці і практиці розвиненого світу в об'єктивній основі такого перегляду немає сумнівів. В Україні зміни більше мотивовані незадоволенням другою порядністю професії управління у галузі земельних відносин та використання і охорони земель, а також землепорядника в управлінському середовищі і в економічній науці. Зокрема, підготовка фахівців землепорядників здійснюється тільки в галузі технічних наук. Проте зміна теоретичних уявлень підготовки фахівців землепорядників мотивована потребою адекватної наукової відповіді на процес зростання вагомості земельного устрою в сучасному соціально-економічному просторі. Останнє вимагає переходу до підготовки фахівців-землепорядників з ухилом економіки, екології та інституціалізації управління у галузі соціально-поведінкових наук та здійснення подальших досліджень.

It is substantiated that the institutionalization of development of land systems is a transition from the "System" or from one of the functions of land system to a separate important segment in the economic space namely to the socio-economic "Institution". This happens at the request of modern management and land planning practices and other challenges of regional, national and global economy (territorial and spatial activities connected to the spatial economy of land and other natural resources, land relations, land planning and land use systems, protection of land and other natural resources). Accordingly, the political, legal, socio-economic and public administration essence of the land system is proposed to be considered as the effectiveness of the organization of the country's land territory and the totality of all types of social activities carried out in a particular territory with joining of land factor at this or that forms and relevant rights, on different scales and with different functional content in the process of economic relations of land use entities. Such an interpretation of the essence of land management as a political-legal, socio-economic and public administration phenomenon requires the using not only of classical methods, including systemic, structural, functional analysis but also the methods of economic forecasting, modelling and more. A comprehensive study of the land planning of different states in the comparative legal aspect is connected with the construction of basic institutional and theoretical models of land planning. Using of generalized basis of the research hypothesis about classical and modern theories of land development formed the basis of perception of the phenomenon of land planning as a technical and economic "System" and positivist and institutional theoretical innovations have to explain its current growth to socio-economic "Institution" level. It is substantiated that the land system is a socio-economic institution that provides trust, understanding and control in the socio-economic space, through professional processing, submission and interpretation for users of land information about the facts and processes of organizations (institutions). The narrow-accepted land system is the Institution of transformation with the help of specific methods, rules (its formal component) and professional skills and judgments (informal component of the institution) of land management facts (territorial and spatial activities connected to the spatial economy of land use and other natural resources) in the language of numbers for understanding and control of all subjects of socio-economic space. In a broad sense, the land system as an institution forms a certain information economy and information policy on the structure of land tenure and land use by forms of ownership and forms of land use and other natural resources, state executive bodies and territorial communities of land and other organizations (institutes), which organize and form the management of the use and protection of land and other natural resources and provide important information content of impurities, regional, national and global socio-economic. It is substantiated that the institution of land planning is primarily characterized by the state of the informal component, its ability to influence the adoption and compliance with "rules of the game" through "organizations-institutions" (primarily associations of local communities and professional managers and land managers). This increase in theoretical ideas opens up new ways of developing the land system and, accordingly, measures of land reform. Its scientific and normative components ("rules of the game") are increasingly based on ideas, the influence of the regulatory and professional environment, which have to become more and more organizationally integrated. On the other hand, institutional-behaviour theory of land planning opens the possibility and justifies the need for land policy in state policy, scientific schools, professional associations of economists, land managers, ideologies of "management and land planning engineering" and "management and land planning imperialism". Accordingly, in management and land planning activities appeared a need to review the fundamental orientations of further development. In the science and practice of the developed world, there is no doubt about the objective basis of such a review. In Ukraine the changes are more caused by the undeserved secondary professions of management in the field of land relations and land use and protection, as well as land surveyors in the management environment and in economic science. Moreover, the training of land managers is carried out only in the field of technical sciences. However, the change of theoretical ideas of training land managers is motivated by the need for an adequate scientific response to the growing importance of land management in the modern socio-economic space. Last one requires a transition to the training of land managers in health, ecology and institutionalization of management in the field of social and behavioural sciences and further research.

Ключові слова: земельний устрій, інституціональний розвиток, управління, землевпорядкування, просторова економіка.

Key words: land system, institutional development management, land planning, spatial economy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Досвід країн-членів Європейського Союзу свідчить про наявність різних способів конституційного регулювання питань територіального земельного устрою. Зокрема, можна виокремити ті з них, в яких:

— взагалі не містять норм, присвячених питанням територіального земельного устрою, або ж обмежуються загальною характеристикою форми державного устрою. До таких відносять: конституційні акти Сполученого Королівства Великобританії та Північної Ірландії

і Конституцію Республіки Ірландія, Конституцію Республіки Кіпр, Конституцію Республіки Мальта, Конституцію Князівства Монако, Конституцію Швеції тощо;

— містять лише бланкетні норми, що передбачають необхідність прийняття спеціальних законів про адміністративно-територіальний устрій. Тобто в конституціях низки держав зафіксовано, що адміністративно-територіальний устрій країни визначається спеціальним законом. Зокрема, такі правові норми закріплено в ст. 11 Конституції Республіки Литва. Конституція Республіки Естонія у ст. 2 аналогічно встановлює, що адміністративно-територіальний поділ країни визначається окремим законом;

— детально визначають засади територіального земельного устрою, закріплюють систему адміністративно-територіальних одиниць. Так, засади функціонування політико-територіальних утворень конституційно регламентовані в Іспанії, Італії, Португалії тощо. Засади, на яких ґрунтується територіальний земельний устрій, регламентовано в конституціях Греції, Іспанії, Польщі.

Враховуючи, слова "устрій" або "лад" держави, мають дуже широке значення (вони характеризують те, як у цілому побудована держава), у сучасній державознавчій та управлінській доктрині для характеристики організації території держави та територіального управління іноді застосовують терміни "державний устрій", "територіальний устрій", "земельний устрій". Використовуючи термін "земельний територіальний устрій", слід виходити з того, що земельна територія є не тільки просторовою межею держави, а й складає матеріальну основу її діяльності, форму прояву власності на землю, а територіальний устрій — одну з генезисних, структурних і функціональних ознак держави. Тому земельний устрій не можна ототожнювати ні з територією, її організацією, ні з адміністративно-територіальним устроєм. Це складне системне політико-правове, соціально-економічне й державно-управлінське утворення, що має соціально-економічні, політичні, екологічні і інші підстави.

Спроби зведення земельного устрою до територіального або адміністративно-територіального поділу, які іноді мають місце у законодавстві та деяких законопроектних роботах, або інтерпретація конституційних положень про територіальний устрій за допомогою використання уявлень про земельний устрій (у деяких наукових працях) є певним спрощенням, які не забезпечують розв'язання ключових проблем суспільства (особливо земельних) відносин у контексті територіальної організації використання і охорони земель та інших природних ресурсів та територіальної дії державної влади, співвідношення та співробітництва із публічними структурами громадянського суспільства (органами місцевого самоврядування, оскільки земля і інші природні ресурси є базовою основою функціонування територіальних громад).

За такого ототожнення, змішування, взаємонакладення понять, страждає законодавча логіка та техніка, що, у свою чергу, негативно позначається на організації та ефективності діяльності державної влади й місцевого самоврядування, а звідси — на якості земельних відносин, які надаються (повинні надаватися) населенню та юридичним особам як землекористувачам. Відповідно, постає питання, інституціонального розвитку земельного устрою в Україні і яким він має бути?

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика сучасного розвитку земельного устрою на засадах інституціональної економічної теорії в Україні не досліджувалася. Проте в працях А.М. Третьяка, В.М. Третьяк, Т.М. Прядка, Н.О. Капінос [1—3] розглядається необхідність запровадження системного, інституціонального підходу до аналізу та розвитку теорії землеустрою та землепорядкування, які формують складові земельного устрою.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є дослідження інституціонально-методологічної основи розвитку земельного устрою в Україні на засадах інституціонально-поведінкової теорії.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Як із позицій теорії, так і законодавчої філософії та законодавчої техніки слід виходити з концептуальної ідеї про те, що "земельний територіальний устрій" — категорія більш широка, а "адміністративно-територіальний устрій" — його невід'ємна (одна із) складова. Якщо "земельний устрій" (земельно-територіальний) — це фактично існуюча економічна категорія у відносинах власності на землю та інші природні ресурси держави, територіальних громад, громадян та юридичних осіб, яка передбачена конституцією та законом з метою забезпечення найбільш оптимального вирішення завдань та здійснення функцій держави і суспільства, то "адміністративно-територіальний устрій" — це територіальна організація держави з її внутрішнім поділом на складові частини — адміністративно-територіальні одиниці, які є просторовою основою для утворення та діяльності відповідних органів державної влади й органів місцевого самоврядування.

Адміністративно-територіальний поділ — це своєрідний каркас просторової організації держави та зміст її земельно-територіального устрою. Залежно від особливостей природного устрою, політичної системи та характеру правлячого режиму держави, соціально-економічного розвитку суспільства, конкретно-правовий зміст адміністративно-територіального устрою може передбачати різний ступінь централізації та децентралізації. Таким чином, адміністративно-територіальний устрій є похідним від земельного устрою, територіально та адміністративною організацією держави щодо надання публічних послуг населенню та здійснення управління публічними справами на центральному, регіональному та місцевому рівнях.

Отже, політико-правову, соціально-економічну та державно-управлінську сутність земельного устрою (ладу) можна сформулювати як ефективність організації земельної території країни та сукупності всіх видів суспільної життєдіяльності, які здійснюються на конкретній території із залученням земельного фактора в тій чи іншій формі та на відповідних правах, у різних масштабах і з різним функціональним змістом у процес економічних відносин суб'єктів землекористування (рис. 1). Їх рівень визначається ступенем розвитку виробничих сил, станом земельного фактора і характером суспільних відносин, у тому числі й земельних.

Таке трактування сутності земельного устрою як політико-правового, соціально-економічного та державно-управлінського феномену потребує використання як класичних методів, зокрема системного, структурного, функціонального аналізу, так і методів економічного прогнозування, моделювання тощо. Комплексне дослідження земельного устрою різних держав у порівняльно-правовому аспекті пов'язане з побудовою основних теоретичних моделей земельного устрою. Порівняльний соціально-економічний та правовий аспект дослідження має бути присвячений аналізу моделей земельного устрою різних періодів в історії країни.

Відзначимо, що проблема земельного устрою держави та статусу його складових є однією з найменш досліджених у економічній науці. Як правило, дослідження обмежуються розглядом окремих питань землеустрою, зокрема особливостями територіальної організації землекористування тощо. Значною мірою недостатня вивченість проблеми ресурсного підходу в планувальній і землевпорядній діяльності у сучасній Україні зумовлює труднощі в загальному розумінні таких феноменів, як "земельний лад" та "земельний устрій".

У Давньому Римі поширеною була ідея імперіуму, згідно з якою держава існувала там, де була наявна її влада. Водночас визнавалася публічна власність народу (власне держави) на землі, які відповідно вважалися підвладними. Згодом це право трансформувалося у право власності окремих індивідів на землю як річ (домініум). У середньовіччі, за умови повного злиття публічного та приватного права та нерозвиненості державних начал (у сучасному розумінні), користування державними правами у межах певної території було зумовлене фактичним володінням цією земельною територією (ділянкою) на праві приватного володіння. Державне право на земельну ділянку як територію вважалось додатком до права приватного. За часів феодалізму саме за речовим правом власності на землю визначалася природа державної влади. Земельна територія, як і раніше, не виділялася як окремий інститут, а право феодала (насамперед абсолютного монарха) на відповідний простір сприймалося виключно як право власника на землю.

Поєднання права власності на землю і повноважень на державне владарювання певною мірою характеризувало погляди на державу і в наступні історичні періоди. Зокрема, прибічники ідеології природного права, розглядаючи в XVI-XVIII ст. державу як союз індивідів, фактично визнавали речовий характер територіального верховенства. З поширенням теорії народного суверенітету землю-територію почали розглядати як об'єкт права власності народу, але згодом суб'єктом такого права фактично визначили державу.

Згідно статті 13 Конституції України [4], земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією. Кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону. Власність зобов'язує. Власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству. Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом.

Отже, сама ж територія не є власністю держави, а право держави на територію — це, по суті, право на верховенство в її межах. Тому, у законодавстві сучасних держав право на територію строго відрізняється від права приватної власності. Відповідно, перехідним мостом до адміністративно-територіального устрою є земельний устрій (лад), який об'єднує у своїй суті права власності на землю та територіальне облаштування країни.

Проблема адміністративно-територіального устрою насамперед пов'язана з тим, що земельна територія держави має складну структуру:

по-перше, вона включає як сухопутну територію, так і територіальне море, внутрішні води, надра, повітряний простір;

по-друге, земельна територія має відповідну внутрішню організацію — вона поділяється природні зони, еколого-ландшафтні райони, на окремі територіальні (політико-територіальні, самоврядні чи адміністративно-територіальні) одиниці, система яких утворює адміністративно-територіальний поділ держави. При цьому

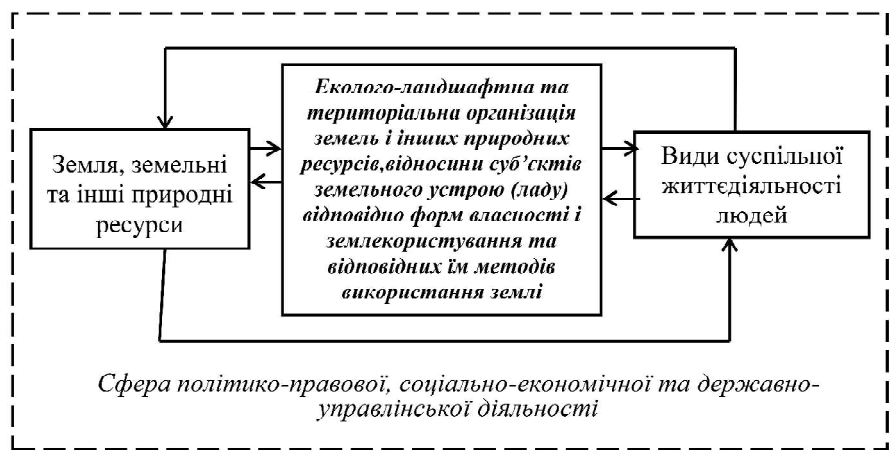

Рис. 1. Логічно-смысловая модель поняття сутності земельного устрою як політико-правового, соціально-економічного та державно-управлінського феномену

до політико-територіальних можна віднести територіальні одиниці, що характеризуються визначеною політичною самостійністю, мають окремі атрибути державності (конституцію, власне законодавство, систему органів державної влади, громадянство і т.ін.), що дає підстави визначати їх статус як державноподібних утворень (наприклад політичні автономії). Самоврядними є такі територіальні одиниці, що служать просторовою (територіальною) основою місцевого самоврядування, а адміністративно-територіальними — одиниці, що штучно створені центральною владою з метою визначення просторових кордонів для діяльності місцевих органів державної влади.

Тому, чи не основною політично-правовою проблемою утворення адміністративно-територіальних одиниць є визначення територіального земельного устрою конкретної держави виходячи із природних її умов, історичної та культурної еволюції, становлення і розвитку економічної системи, політичних і правових інститутів, врахування особливостей місцевого земельного устрою. Адаже, земельний устрій виступає в соціально-економічному розвитку суспільства одночасно і як чинник розвитку, і як результат цього розвитку. Формування земельного устрою займає тривалий час та залежить від низки чинників:

- економічних — історично сформованих форм власності на землю та інші природні ресурси і відповідних їм форм землекористування;
- географічних — розмірів земельної території, клімату та ландшафту;
- історичних — укладу життя, культури землегосподарювання тощо;
- політичних — способу "збирання" земель у єдину державу (це могло бути добровільне об'єднання дрібних держав до складу єдиної великої держави, насильне приєднання та утримання певних територій — анексія та ін.).

У сучасну епоху на вибір моделі земельного устрою потужний вплив мають природний та соціально-економічний чинники. Ідеться про завдання, мету та функції, які характеризують земельний устрій у динаміці, розвитку, а не в статичі. Вони синергетично пов'язані з об'єктивними потребами держави і суспільства, встановлюються залежно від виду та типу землекористування, наявності природно-ресурсного потенціалу, ландшафтних умов, основних соціально-економічних викликів, що стоять перед державою та суспільством на різних етапах їх історичного розвитку.

Таким чином, наяву невідповідності існуючої практики і теорії, у першу чергу, можна пояснити проблемою землевпорядної науки, яка залишається зі слабкою версією теорії. Розвиток землевпорядної науки логіч-

Рис. 2. Теоретичні складові зростання сутності земельного устрою від "Системи" до "Інституції" (гіпотеза дослідження)

Джерело: розроблено з використанням джерела [7].

но пов'язується з розвитком соціально-поведінкової науки. Економічна наука, як складова соціально-поведінкової, на сьогодні також має слабку версію теорії. Проте вона значно потужніша, ніж землевпорядна наука, та генерує нові підходи і бачення. Інституціональний аналіз та поведінковий підхід зайняв вагоме місце у розвитку економічної науки. Початкові дослідження за інституціональними спрямуваннями є і в науковців-землевпорядників. Але до цього часу не було сформовано відповідної парадигми, що дозволяла б говорити про нову — інституціональну теорію розвитку землеустрою та землевпорядкування [5] а також і земельного устрою.

З'ясування важливості соціального впливу на земельний устрій і землевпорядну науку спонукає до розбудови теорії розвитку земельного устрою та системи землевпорядкування на засадах економічної інституціонально-поведінкової теорії [3]. Такий напрям дослідження обумовлений близькими дослідженнями ряду провідних вчених західних наукових шкіл [6]. Формуючи філософську платформу розбудови інституціонально-поведінкової теорії розвитку земельного устрою, ми врахували і сучасні тенденції практики та фундаментальні напрацювання наукових шкіл, які досліджують земельний устрій та землевпорядкування від "замкнutoї" інформаційно-технічної системи до вагомого явища національних та глобальних соціально-економічних просторів. На рис. 2 приведено узагальнену основу гіпотези нашого дослідження — класичні та сучасні теорії розвитку земельного устрою сформували базовість сприйняття явища землевпорядкування як техніко-економічної "Системи", а позитивістські та інституціональні теоретичні новації мають пояснити його сьогодиншнє зростання до рівня соціально-економічної "Інституції".

Саме рух земельного устрою від однієї із функцій управління земельними ресурсами та землекористуванням до більш вагомшого і самостійного явища в просторовій економіці та екології яке обґрунтовує інституціонально-поведінкова теорія земельного устрою. У рамках нормативних теорій наявний на практиці розвиток соціально-економічної сутності земельного устрою не пояснюється, та більше того, обмежується теоретичними догмами. Застосувавши методи аналізу та синтезу до розгляду сучасного земельного устрою як суспільного явища, ми прийшли до висновків, що землевпорядна, економічна наука відповідає всім теоретичним ознакам соціально-поведінкової науки в цілому, так і економічної інституції зокрема.

В табл. 1 наведено основні критерії інституцій у цих теоріях, кожна з яких цілком відповідає явищу "земельний устрій". Більше того, явище "земельний устрій" відповідає і всім рисам характерним для соціальних інституцій.

У своїх ранішніх дослідженнях А.М. Третяк [8] звертав увагу на те, що на основі системного підходу до реалізації земельної політики з організації використання землі та її багатств здійснюється управління земельними ресурсами та землекористуванням: планується розвиток землекористування, регулюються земельні відносини, перерозподіляються земельні ділянки, встановлюються сервітути, здійснюється державне втручання в ринок продажу й оренди земельних ділянок, оподаткування земель та іншої нерухомості. Проте, необхідно звернути увагу на тому, що

інституціональна теорія наголошує: визначальною в Інституції завжди залишається її неформальна складова. При розгляді земельного устрою як "Системи" попередні теорії не розглядали систему землевпорядкування та управління земельними ресурсами та землекористуванням як визначальний чинник землевпорядної діяльності щодо формування земельного устрою. Не акцентувалась увага на класифікації, ієрархії та взаємодії широкого різноманіття організаційних складових землевпорядкування. В кращому випадку коло цих складових розширюється державним (нормативним та адміністративним) регулюванням.

Для прихильників нормативних теорій наші інституціональні новації можуть виглядати як певне збагачення сучасної сутності "Системи земельного устрою". Проте дане теоретико-прикладне збагачення сутності явища "земельний устрій" є вкрай вагомим та важливим, щоб розглядати його уже не стільки "Системою", скільки "Інституцією".

При цьому, звичайно, не заперечується наявність базових системних основ організації земельного устрою на макро- та мікрорівні управління. Це частково викладено А.М. Третяком у праці "Землеустрій в Україні: теорія, методологія" [2], де виділяючи логічні зв'язки та синергетичний ефект взаємодії елементів Системи. Проте для нас більш важливим є те, що явище "земельного устрою" зростає з його замкнutoї суб'єктно-техніко-економічної до соціально-економічної площини, а відтак визнається у теорії соціально-економічної інституції.

Життя змінює уявлення про явище "земельний устрій", розширюючи його складові за межі земельної ділянки та землекористувань підприємств, за межі організаційного, методичного, технічного, еколого-економічного, правового до соціального і професійно-психологічного поля. Такий приріст якості складових "земельний устрій" пояснюється лише інституціонально-поведінковою теорією розвитку земельного устрою. Теорією, яка, перш за все, позиціонує свою сутність з відкриттям і поясненням явища "Інституції" земельного устрою (територіально-просторової діяльності пов'язаної із просторовою економікою, земельними відносинами, системами землевпорядкування та землекористування, охорони земельних та інших природних ресурсів).

Отже, земельний устрій є соціально-економічною інституцією, що забезпечує довіру, порозуміння і керо-

ваність в соціально-економічному просторі, через професійну обробку, подачу і інтерпретацію для користувачів земельної інформації про факти і процеси життєдіяльності організації (інститутів). У вузькому сприйнятті земельний устрій — це Інституція трансформації з допомогою специфічних методів, правил (формальна її складова) і професійних навиків і суджень (неформальна складова інституції) фактів землегосподарювання (територіально-просторової діяльності пов'язаної із просторовою економікою організації використання земельних та інших природних ресурсів, земельними відносинами, системами землевпорядкування та землекористування, охорони земельних та інших природних ресурсів) на мову цифр для порозуміння і керованості усіх суб'єктів соціально-економічного простору. В широкому сенсі земельний устрій як Інституція формує певний обличчя інформаційної економіки та інформаційної політики щодо структури землевлодінь і землекористувань за формами власності та формами використання земель і інших природних ресурсів, державних органів виконавчої влади та територіальних громад земельних та інших установ, громадських та інших організацій (Інститутів), що організують та здійснюють управління використанням і охороною земель та інших природних ресурсів й забезпечують важливе інформаційне наповнення місцевих, регіональних, національних і глобальних соціально-економічних просторів.

Відтак стає зрозумілим, що явище Інституція вбирає у себе явище "Системи" землевпорядкування (рис. 3).

Зовні це виглядає як процес поглинання. Разом з тим проходить інституціоналізація законодавчо-нормативного і організаційного рівнів "Системи" земельного устрою шляхом покращення її якісних характеристик. Це відбувається за рахунок синергії можливостей більшої сукупності складових в "Інституції" порівняно з "Системою".

Інституція земельного устрою перш за все характеризується станом неформальної складової, її здатністю через "організації-інститути" (в першу чергу об'єднання територіальних громад та професійних управлінців і землевпорядників) впливати на прийняття і дотримання "правил гри". Впливати на ефективне представлення управлінської та землегосподарської діяльності в суспільстві (поєднання I, рис. 3). Цей приріст теоретичних уявлень відкриває нові шляхи розвитку земельного устрою, а відповідно і заходів земельної реформи. Його наукова і нормативно-правова складові ("правила гри") все в більшій мірі базуються на ідеях, впливі законодавчо-нормативного та професійного середовища, що має стати все більш організаційно об'єднаним. З іншого боку, інституціонально-поведінка теорія земельного устрою відкриває можливість та обґрунтовує потребу застосування в земельній політиці державних регуляторних органів, наукових шкіл, професійних об'єднань економістів, землевпорядників, ідеології "управлінського та землевпорядного інжинірингу" та "управлінського та землевпорядного імперіалізму" (поєднання II, рис. 3). Європейська економічна комісія ООН пов'язує інжиніринг з інноваційним розвитком будь-якої діяльності.

Таким чином, інституціоналізація земельного устрою — це перехід від "Системи", або з однієї з функцій управління земельними ресур-

Таблиця 1. Відповідність явища "земельний устрій" критеріям інституцій в економічних та соціальних теоріях

Основні критерії інституцій в теоріях	
Соціології:	Економіки:
1) Формування відносин між людьми в межах економічного простору власності та системи землекористування;	1) Максимізація корисності від функціонування системи земельного устрою та землевпорядних заходів;
2) Соціальна практика є регулярною і довгостроковою (безстроковою);	2) Зменшення невизначеності (через формування земельно-інформаційного простору);
3) Деперсоналізована система;	3) Вплив системи земельного устрою на просторову економіку країни та економіку землекористування;
4) Нормативна і стабільна але складна практика, що підлягає широкому соціальному контролю.	4) Чітке визначення функцій і завдань земельного устрою;
	5) Складність явища «земельний устрій» - сукупність інституцій і інститутів, які історично функціонують як єдине ціле.

сами та землевпорядкуванням, до окремого важливого сегменту в економічному просторі — до соціально-економічної "Інституції". Це відбувається на вимоги сучасної еколого-економічної і землевпорядної практики та інших викликів національної і глобальної економіки щодо ролі земельних та інших природних ресурсів. В цьому зв'язку, зокрема, в управлінській та землевпорядній діяльності визріла необхідність перегляду фундаментальних орієнтирів подальшого розвитку. В науці і практиці розвиненого світу в об'єктивній основі такого перегляду немає сумнівів. В Україні зміни більше мотивовані незаслуженою другорядністю професій управлінців та землевпорядників в управлінському середовищі і в економічній науці. Так підготовка фахівців-землевпорядників здійснюється тільки в галузі технічних наук. Проте і там зміна теоретичних уявлень мотивована потребою адекватної наукової відповіді на процес зростання вагомості землевпорядної діяльності та управління земельними і землекористуванням в сучасному соціально-економічному просторі. Останнє вимагає переходу до соціально-економічної "Інституції" земельного устрою та відповідної підготовки фахівців-землевпорядників у галузі соціально-поведінкових наук для здійснення подальших досліджень проблем розвитку земельного устрою.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Інституціоналізація розвитку земельного устрою — це перехід від "Системи", або з однієї з функцій управління земельними ресурсами та землевпорядкуванням, до окремого важливого сегменту в економічному просторі —

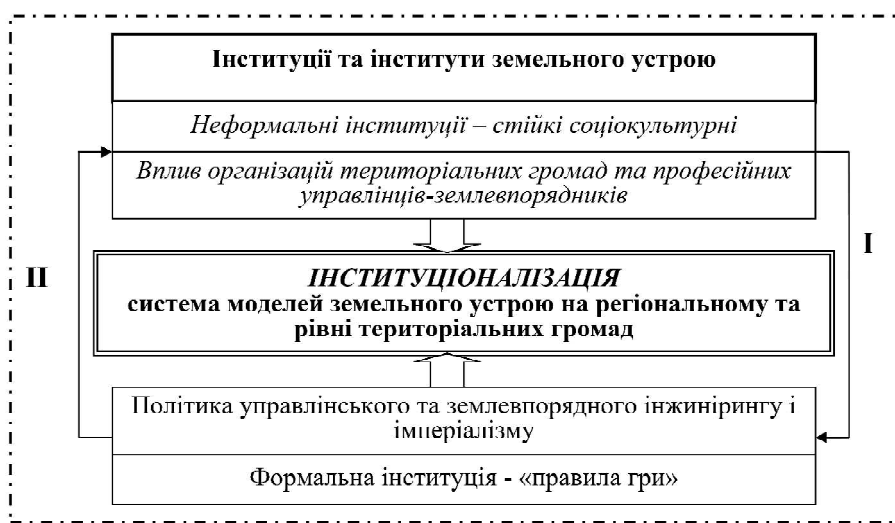

Рис. 3. Логічно-змістовна схема теоретико-прикладного збагачення "Системи" і трансформації в "Інституцію" земельного устрою

до соціально-економічної "Інституції". Це відбувається на вимоги сучасної управлінської та землевпорядної практики та інших викликів регіональної, національної і глобальної економіки (територіально-просторової діяльності пов'язаної із просторовою економікою організації використання земельних та інших природних ресурсів, земельними відносинами, системами землевпорядкування та землекористування, охорони земельних та інших природних ресурсів). В управлінській та землевпорядній діяльності визріла необхідність перегляду фундаментальних орієнтирів подальшого розвитку. В науці і практиці розвинуеного світу в об'єктивній основі такого перегляду немає сумнівів. В Україні зміни більше мотивовані незаслуженою другорядністю професії управлінця у галузі земельних відносин та використання і охорони земель, а також землевпорядника в управлінському середовищі і в економічній науці. Зокрема, підготовка фахівців землевпорядників здійснюється тільки в галузі технічних наук. Проте зміна теоретичних уявлень підготовки фахівців землевпорядників мотивована потребою адекватної наукової відповіді на процес зростання вагомості земельного устрою в сучасному соціально-економічному просторі. Останнє вимагає переходу до підготовки фахівців-землевпорядників з ухилом економіки, екології та інституціалізації управління у галузі соціально-поведінкових наук та здійснення подальших досліджень.

Перспективи подальших розвідок заключаються в науковому обґрунтуванні наукової гіпотези трактування та розвитку земельного устрою як соціально-економічної інституції.

Література:

1. Третяк А.М., Третяк В.М. Концептуальні засади новітньої інституціонально-поведінкової економічної теорії для економіки землекористування України. MODERN PROBLEMS IN SCIENCE. Abstracts of VIII International Scientific and Practical Conference Prague, Czech Republic. November 09—12, 2020. С. 163—166.
2. Третяк А.М. Землеустрій в Україні: теорія, методологія: монографія Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2013. 650 с.
3. Tretiak A., Tretiak V., Priadka T., Kapinos N. The institutional theory trend of land organization and land planning development. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. № 1. 2021. С. 12—18.
4. Конституція України від 28 червня 1996 року. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 20.10.2021).
5. Третяк А. М., Третяк В. М., Прядка Т. М., Капінос Н. О. Розвиток системи землевпорядкування на засадах новітньої інституціонально-поведінкової теорії. Економіка та держава. № 6. 2021. С. 27—33.
6. Ха-Юн Чанг. Економіка: інструкція з використання. 2-ге видання. Переклад з англ. Андрій Лапін. К.: 2017. 400 с.
7. Третяк А. М., Третяк В. М., Прядка Т. М., Капінос Н. О. Інституціалізація розвитку системи землеустрою та землевпорядкування. Економіка та держава. № 4. 2021. С. 37—42.
8. Третяк А.М. Концептуальні засади "землеустрою — 2030". Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. № 1—2. 2013. С. 4—12.

References:

1. Tretiak A.M. and Tretiak V.M. (2020), "Conceptual foundations of a new institutional and behavioral economic theory for the land use economy of Ukraine", Modern problems in science. Abstracts of VIII International Scientific and Practical Conference, Prague, Czech Republic, pp. 163—166.
2. Tretiak, A. (2013), Zemleustrij v Ukraini: teoriia, metodolohiia [Land management in Ukraine: theory, methodology], OLDI&PLUS, Kherson, Ukraine.

3. Tretiak, A. Tretiak, V. Priadka, T. and Kapinos, N. (2021), "The institutional theory trend of land organization and land planning development", Land management, cadastre and land monitoring, vol. 1, pp. 12—18.

4. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), "Constitution of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96&%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed 20 October 2021).

5. Tretiak, A., Tretiak, V., Priadka, T. and Kapinos, N. (2021), "Development of land planning system based on the latest institutional and behavioral theory", Ekonomika ta derzhava, vol. 6, pp. 27—33.

6. Ha-Yun, Chang (2017). Ekonomika: instrukciya z vukorustannya [Economics: User Guide], Kyiv, Ukraine, 400

7. Tretiak A., Tretiak V., Pryadka T. and Kapinos N. (2021), "Institutionalization of Land organization and Land planning System development", Ekonomika ta derzhava, vol. 4, pp. 37—42.

8. Tretiak, A.M. (2013), "Conceptual principles of "land organization — 2030", Zemleustrij, kadastr i monitoring zemel, vol. 1—2, pp. 4—12.

Стаття надійшла до редакції 04.06.2022 р.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292